

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *Christian Stenz* og *W. Christiansen*

INDHOLD:

Olav Christensen:

En beretning fra afstemningstiden i 1920

Jens Lampe:

Navigationsundervisningen i Sønderjylland

Niels Beyer Hostrup:

Minder fra sommeren 1920

Urban Schrøder:

En afskedssang fra Hørup præstegård

Allan Christiansen:

Niels Henrik Abel, et matematisk geni af sønderjysk æt

H. F. Petersen:

Kammerfru Regenburg og opstandelsen ved hoffet 1834

A. Andersen:

Et par rettelser til Åbenrå Annaler

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Overlærer Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

En beretning fra afstemningstiden i 1920

Ved Olav Christensen

I februar måned 1920 stævnedes tusinder af fødte sønderjyder hjem til fødestavnen for at deltage i afstemningen om landsdelens fremtidige tilhørsforhold. Hvad enten de nu kom fra syd eller fra nord, har det sikkert været en stor oplevelse for dem. For forfatteren af efterfølgende brev blev det i alt fald en oplevelse for livet.

Brevskriveren Johanne Henriette Hansen var født den 11. januar 1857 i Tønder som datter af kancelliråd Johannes Heinrich Holm (1824–1912), der var født i Møgeltønder, og som var borgmester i Tønder fra 1853–64. Hun var gift med direktør Andreas Christian Hansen (1854–1931) i Middelfart og døde i Gentofte den 4. juni 1941.

Brevet, som brevskriverens sønnedatter, stud. med. Lisbeth Hansen, Haderslev, har overladt mig i afskrift, bærer ingen dato, men er skrevet til et af hendes børn straks efter hjemkomsten fra den indholdsrige afstemningsrejse.

Vi har så været på vores begivenhedsrige rejse i Sønderjylland, det er noget man aldrig glemmer. Heldigvis fik fader¹ lov til at komme med ved hjælp af en attest fra Seligmann..... Vi tog herfra med 12 toget, i Fredericia var der allerede samlet en mængde stemmeberettigede, der var dækket bord i alle ventesale, hvor de blev beværtede med kaffe og wienerbrød, vi kunne ikke nyde noget, og vi satte os ned i toget, der holdt og ventede.

Vi mente, det ville blive overfyldt, da der var masser af mennesker, det blev det imidlertid ikke, der kom en ældre dame ind i vor kupe, vi rejste hele tiden gratis, men rigtignok det meste af tiden på 3. klasse. Det gik udmærket, vi havde hver et rejsetæppe med, det ene brugte vi til at sidde på, det andet havde vi over os. Derved havde vi en del at slæbe på, hver en stor taske, hvori vi havde, hvad vi skulle bruge, og så hver en 10-punds pakke med the, kaffe, chokolade, ris, sago, mel etc., gave til vore værter. Så havde vi en madkurv til os selv med smør, brød, the, sukker, frikadeller, æg, leverpostej og ost. Det var blevet skrevet, at man endelig måtte tage mad med, vi havde nu næsten alt med hjem igen, af hvad vi tog med til os selv. 10-punds pakkerne blev de glade for i Møgeltønder hos Poselts², hvor vi boede.

Johanne Henriette Hansen.

Endelig kom toget af sted, der stod masser af mennesker og viftede, et musikkorps spillede, og ved hver station blev der viftet og vinket. Da vi var kommet forbi Kolding, blev der uddelt en pakke mad til hver, det var nok restauratøren på Langelinie, der havde sørget for det, dejlig mad var det, med æg, steg, pølse, ost, stegt rødspætte. Fader og jeg kunne kun spise den ene, den anden tog de med glæde imod i Møgeltønder, de er ikke vant til pålæg, kan slet ikke købe hverken ost eller pølse. Der blev også i toget delt øl ud, og tilsidst fik hver af herrerne en cigar.

Da vi kom over grænsen, vajede flagene fra de fleste huse og gårde, ved hver station var der pyntet med grønt og flag, og voksne og børn stod med flag i hænderne og vinkede og råbte hurra, det var meget betagende at tænke sig, der hvor de ikke har måttet hejse et dansk flag i 50 år. Jeg tænkte også så meget på min fader, der aldrig ville over den tyske grænse efter, at han var flyttet derfra, da han ikke kunne holde ud at se den tyske ørn³....

Vi kørte i det danske tog lige til Tinglev, der måtte vi så vente i tre timer, endelig kom toget, og så måtte vi køre til Tønder i bælgmørke vogne, det var meget uhyggeligt. Vi kunne lige skimte, at der var mennesker i kupeen, og så var den helt fuld, heldigvis af gode danske..... Da vi kom til Tønder, var der en masse til at tage imod os og hjælpe os til rette.

Vi skulle først hen til valgureauet, hvor vi skulle have at vide, hvor vi skulle bo. Vi blev kørt derhen i vogn, og da de havde set vore papirer, sagde de, vi skulle bo hos Posselts i Møgeltønder. Der var vogn efter os,

en pæn ung mand fulgte os hen til vognen, der blev spændt for, og vi kørte i åben vogn den mil til Møgeltønder.....

Da vi kom til Møgeltønder, blev vi modtaget af musik af danske melodier, hver vogn, der kørte ind i byen, blev modtaget sådan. Vi blev modtaget på det venligste og boede hos gamle Posselts i faders gamle hjem, det kedeligste er jo, at gamle P. og hans husbestyrerinde er tyskvenlige, så man derinde ikke kunne tale ud af hjertets lyst, derimod er hans sønner og døtre danske, og sønnernes koner ligeledes.

Da jeg kom til Møgeltønder, var jeg lidt ked af, at tante Sofie⁴ endnu ikke var kommet, hun skulle komme over Sønderborg, der skiltets hun fra onkel Karl⁵, der skulle stemme i Nordborg. Vi sad lidt og ventede på hende, hun kom også med den sidste vogn og blev ligesom vi andre modtaget med musik. Da var klokken blevet 12.30 om natten. Da hun havde fået noget at spise, gik vi i seng, tænk der var 5 gr. varme, og sengene lod noget klamme..... vejret var skrækkeligt i de dage, vi var der.....

Da vi havde drukket kaffe den 10. om morgenen, kørte Karl Posselt⁶ os til Tønder, det var en ækel tur, vinden er meget mere bidende end her. I Tønder var der både tyske og danske flag, engelske tropper marcherede stadig gennem gaderne, så da vi var der, mærkede vi ikke noget til urolighederne, vi var der kun en times tid, da vi havde stemt, ventede vi lidt på vognen, der imens skulle køre en ung pige hen i en landkommune, hvor hun skulle stemme. Jeg ville gerne have set mig lidt om i Tønder, men vejret var ikke til at gå nogen steder.....

Da vi kom til Møgeltønder, spiste vi til middag: Kødsuppe med kødboller, melboller og ris, kød med peberrodssauce og kogte pærer. Kl. 3 kaffe med kager. Lidt hen på eftermiddagen stilnede vejret lidt af, og vi var på posthuset med nogle kort.....her er det endnu ikke kommet..... hvem kunne vide, det skulle vare flere dage at sende et kort herop.

Om aftenen var vi sammen med Karl Posselt i forsamlingshuset, hvor der var stor fest. Vi måtte gå kl. 7, skønt det først begyndte rigtigt kl. 8.30, for at få plads. Der var nydeligt pyntet med grønt og flag, lange borde dækket med kaffe og kager, alt gratis, det er den billigste rejse, vi endnu har været på. Stemningen var udmærket, der blev afvekslende talt og sunget, jeg har ikke sunget så meget i lange tider, alle vore dejlige nationalsange.

Senere blev resultaterne læst op, modtaget med begejstring, når de var gode, og de fleste var jo gudskelov gode, jeg skammede mig lidt over min fødeby⁷; men i Møgeltønder var de helt tilfredse, de havde ikke ventet så mange danske stemmer, der var kommet 1200 tyske sydfra mod 400 danske⁸. Da klokken var 1, skulle man ud og se på glædesblus, der var tændt, vi gik så hjem med det samme, da vi var lidt trætte, men de fleste var kommet tilbage igen og holdt ud til kl. 3.

Onsdag var vejret da lidt bedre, vi var rundt og opsøge de gamle steder, huset, hvor vi havde boet, og vi var også i Schackenborg have. Da vi kom tilbage, gik alle børn i Møgeltønder med flag i hænderne og musik i spidsen gennem gaderne. Om eftermiddagen var vi til kaffe hos Karl Posselt, der boede i huset ved siden af. Der var broderen⁹ med kone fra „Sydfelt”, en gård lidt derfra, og så Karl Posselts to gæster, da drøftede vi rigtig gårdsdagens glæder. Den aften gik vi tidlig i seng, da vi skulle op kl. 6, det var en lang dag til kl. 9.30 om aftenen. Vi måtte vente flere steder, først i Hviding, hvor der både var dansk og tysk toldeftersyn, og hvor passet skulle ses efter. Derefter i Bramminge, hvor vi ventede et par timer, og i Lunderskov, hvor vi ventede én. Der var ingen, der rigtig vidste besked med, når vi kunne komme af sted, det var en dårlig redelighed..... Det er en tur, vi aldrig vil glemme.

NOTER OG HENVISNINGER:

- 1 Brevskriverens ægtefælle direktør Andreas Christian Hansen.
- 2 Hans Heinrich Posselt (1841—1922), som havde været forvalter i Angel, drog sidst i 1860erne til Amerika, men vendte efter godt et års ophold der tilbage og overtog Tommerup mølle på Fyn, hvor han blev, til han i 1882 kom til Gudsø mølle ved Kolding, men som han vendte tilbage til i 1892. Fra 1900 drev han gården Sydfelt ved Møgeltønder, indtil han i 1913 bosatte sig i Møgeltønder.
Han blev i 1876 gift med en pige fra Samsø, Julie Susanne Blegvad, der døde allerede i 1885, Posselt var slesvig-holstener, men alle hans fem børn blev danske, og to af dem kom til at indtage en ret fremtrædende position i grænsekampen.
Hans Heinrich Posselts mor, Susanne Amalie Holm (1795—1867), var datter af godsinspektør, kancelliråd Hans Henrik Holm (1738—1812), Møgeltønder, og søster til brevskriverens farfar.
- 3 Borgmester Johannes Heinrich Holm havde efter fredsslutningen i 1864 søgt om at måtte blive som privatmand i Tønder, men andragendet blev den 23. april 1865 afvist.
- 4 Anna Sophie Susanne Holm, født Tønder 29. juni 1853, brevskriverens søster.
- 5 Carl Friedrich Wilhelm Christian Scharf, født Nordborg 3. oktober 1849, søn af furer Heinrich Wilhelm Friedrich Scharf og gift med Sophie Holm.
- 6 Karl Reinholdt Emil Posselt (1879—1955), ejer af gården i Slotsgade i Møgeltønder.
- 7 Tønder, hvor der blev afgivet 750 danske og 2448 tyske stemmer.
- 8 Afgivne stemmer fra tilreisende udgjorde: nordfra 155 og sydfra 866.
- 9 Christian Johannes Posselt (1881—1934), ejer af Sydfelt ved Møgeltønder, gift med Marie Christine Jensen, datter af Peter Eskildsen Jensen, degn i Toftum senere i Møgeltønder.

Navigationens undervisningen i Sønderjylland

Af Jens Lampe

Navigation, kunsten at føre et fartøj sikkert over havet i storm og stille, ved dag og nat, har været udøvet i århundreder i Sønderjylland, som ved sin beliggenhed som bro mellem Atlanterhav og Nordsø på den ene side og Østersøen på den anden har været stærkt henvist til handel og søfart. Ved Nordsøen (el. Vesterhavet) ligger nogle af verdens største havnebyer: London, Rotterdam, Antwerpen og Hamburg, og Østersøen med sine mange mellemstore havnebyer har igennem tiderne været et af verdens vigtigste handelsområder – og er det iøvrigt stadigvæk, fordi ca. en femtedel af Europas ca. 500 mill. indbyggere forsynes over den. Som i det øvrige ørige er der intetsteds langt til havet, og i østkystens talrige indskæringer er der mange naturlige havne, hvor der både er læ og tilstrækkelig dybde, hvilket har gavnet byer som Haderslev, Åbenrå, Sønderborg, Egersund, Gråsten, Flensborg, Kappel, Arnæs, Slesvig og Egernførde, men også for beboerne på halvøen Løjt, visse sogne på Als og Sundeved har søfarten været en indbringende næringsvej ved siden af landbruget. De to hverv blev ofte kombineret. Skibsfarten i det danske vadehav har afgivet rigeligt stof til en doktordisputats¹⁾, så betydelig har *den* været, thi den sønderjyske vestkyst er ikke så ugæstmild, barsk og lige som kysten fra Blåvandshuk til Skagen. I tidligere tid, da skibene var små, var vadehavskysten et fortrinligt havneområde (Ribes storhedstid, skibet i Tønders byvåben). For befolkningen både på øerne og fastlandet var søfarten og hvalfangsten en af de vigtigste næringsveje, og byer som Husum, Frederiksstad og Tønning anselige havnebyer. Øerne Rømø, Sild, Før, Amrum og Halligerne leverede i tusindvis af dygtige søfolk.

Som regel gik de fleste sønderjyske skippere i fart for fremmed regning, men naturligvis sejledes der også med landsdelens egne produkter: Stude, korn, brændevin, rom, skinker og røgede pølser, humle, æbler og teglsten. Efter Københavns brand i 1728 var det især transporten med mursten fra teglværkerne på østkysten, der fik en stærk opblomstring.²⁾ Udefra hentede man især trælast, jern, hør og hamp. Efterhånden som togterne blev længere, skærpedes kravene til søfolkenes navigation. Medens

de nautiske hjælpemidler gennemgående var ret sparsomme i den første del af middelalderen, skete der henimod slutningen af denne periode en bemærkelsesværdig udvikling af såvel skibsbygning, sejlføring som de nautiske instrumenter. I 1561 udstedte Frederik II en dansk søret, i 1568 udkom den første danske søbog. I første halvdel af 1600-årene oprettedes herhjemme efter engelsk og hollandsk mønster adskillige handelskompagnier, som fremmede søfarten. Christian IV, som personligt var stærkt interesseret i søfart, var klar over, at hvis den danske skibsfart skulle kunne hævde sig i kapestriden med den hollandske og engelske, måtte *navigationsundervisningen* forbedres, og i 1647 oprettede han Danmarks første navigationsskole i København³⁾ med sønderjyden *Bagge Wandal* (1622–1683) som forstander. Wandal var præstesøn fra Magstrup ved Haderslev og havde fra sin tidlige ungdom faret til søs og havde været styrmand allerede fra 20-års alderen. Han lagde grunden til den danske sømandsuddannelse og blev Danmarks første navigationsdirektør. Som sådan virkede han til sin død, kun afbrudt under krigen med Karl Gustav. Fra ham stammer, såvidt vides, det ældste bevarede danske søkort. Wandal fik teoretisk assistance som navigationsdirektør af den berømte astronom og fysiker *Ole Rømer* (1644–1710), der var af sønderjysk afstamning,⁴⁾ idet hans fader, Christen Petersen, var skipper på Rømø, men som på grund af elendighederne under 30-års-krigen, tre voldsomme stormfloder og andre uheld forlod Rømø i 1642 og bosatte sig i Aarhus, hvor sønnen Ole fødtes 1644. Blandt de mange andre praktiske hverv, som Ole Rømer fik overdraget, og som siden kom søfarten til gode, kan nævnes indførelsen af den gregorianske kalender, højvandstabeller, stjernekort o. a. Han opfandt meridiankredsen, som nu afløste kvadranten til at bestemme en ukendt stjernes position og konstruerede et termometer med vandets frysepunkt og kogepunkt som grundlag for inddelingen i grader. Men det, der skabte hans berømmelse, var naturligvis først og fremmest hans opdagelse af lysets hastighed.

Det ser ud til, at de første navigationsskoler udenfor København netop er startet på Vesterhavssøerne på privat basis. *Rømø* fik sin så tidligt som i 1697 med *Jesper Ørum* som lærer. Af den kongelige tilladelse (aftrykt i Sdj. M. årg. 1957, s. 70) fremgår det, at han havde eneret til at holde navigationsskole på Rømø „samt de andre Voris der omkring liggende Øelande” og det forbydes andre i Sønderjylland at gå ham i næringsen. Men at han havde mange konkurrenter på de øvrige vesterhavssøer foreligger der vidnesbyrd om i bl. a. C. P. Hansens „Die Anfänge des Schulwesens oder einer Schulchronik der Insel Sylt” (Garding 1879). Forfatteren af denne bog var født i Vesterland på Sild 1803, blev efter konfirmationen hjælpelærer hos sin onkel, skrive- og regnemesteren i Sønderborg, tog lærereksamen fra Tønder seminarium 1827 og blev siden degn

og lærer på sin fødeø. Han var en fremragende forsker og kender af friserne og sin fødeøes historie og har givet adskillige bidrag til landsdelens skolehistorie. I 1850 skrev han i sin dagbog: „Ich habe mich leider als „Schleswig-Holsteiner“ nicht einsetzen können“, men senere ser det ud til, at han har fulgt strømmen. C. P. Hansen hævder, at skolerne i Frisland er grundlagt og udviklet som „frie folkeinstitutter“ uden initiativ, påvirkning eller støtte udefra og for at imødekomme et stærkt lokalt behov for undervisning, især i regning, matematik og navigation. Hvalfangsten ved Grønland var en udmærket forskole for friserne til at udruste sig til at tage del i den større koffardifart, og den gode indtægt, der erhvervedes ved disse togter, gav dem mulighed og lyst til at dygtiggøre sig i navigation. „De korte, ellers uvirksomme vinterdage og de lange, mørke vinteraftener blev først og fremmest helliget undervisningen af den mandlige ungdom og de uerfarne søfolk“... Undervisningen på de frisiske øer fandt sædvanligvis sted i lærerens trange dagligstue eller i husets større, men koldere „pissel“, fortæller C. P. Hansen. Mens drenge lærte at stave, læse og regne, øvede de unge sig i geografi, matematik, astronomi og navigation efter det såkaldte „Skatkammer“. De tegnede og beregnede geometriske figurer, kurser og distancer på tavlen eller søkort ved hjælp af passere og plainscales, de observerede himmellegemernes højde ved hjælp af dertil egnede instrumenter, oktanter, og beregnede derved et steds bredde. De lærte at benytte kompas, lod, søkort og farvandsbeskrivelser og fik oplysning om misvisningen og dens forandringer over store strækninger af havene og tilgrænsende kyster.

C. P. Hansen betegner disse skoler som uafhængige, private navigationsskoler, i hvilke der indtil omkring 1760 udelukkende blev talt frisk, plattysk og benyttet hollandske og tyske lærerbøger. Da han også nævner, at eleverne forberedtes til styrmandseksamen ved navigationsskolen i København, må det formodes, at man også har anvendt danske lærebøger. Sildringmålet er stærkt påvirket af dansk og ifølge Peter Chr. Kochs sprogekort over Sønderjylland (1839) var dansk endnu folkesproget i List og den nordlige del af Sild i 1830erne. Det er da også påfaldende, at de navigationslærere, som C. P. Hansen nævner i List i årene efter 1766, var i hvert fald to dansktalende, nemlig *Niels Christensen* fra Abild ved Tønder og *Carsten Jørgensen*, født i Flensborg 12. 6. 1803, dimitteret fra Skårup seminarium 1830, derefter lærer i Marstal og siden 1838 lærer i List. Jørgensen havde faret til søs i 9 år, inden han begyndte at læse til lærer. Indtil ca. 1800 var de fleste skoleholdere på Sild forhenværende sømænd og mange havde styrmandseksamen. Allerede i 1659 antages søfareren *Peter Heiksen* som degn og lærer i Vesterland. Han afløstes af kommandør og hvalfangeren *Hans Carstens*, der efterfulgtes af sønnen *Peter Hansen* (1734–1818). Den sidste havde faret 5 år til søs og lært

tømmerhåndværket, inden han blev degn og navigationslærer. Hans søn, *Jap Peter Hansen*, fortsatte i faderens spor 1800. Han havde faret til søs i 15 år som matros og styrmand og var i 2 år blevet undervist af sin broder, som var skrive- og regnemester i Sønderborg. Han skildres af sønnen, C. P. Hansen, som en udmærket matematiker og navigator, der selv lavede mange af sine instrumenter, astronomiske kalendere, trigonometriske tabeller og plainscales. Han døde 9. 8. 1855, 88 år gl.

Man har også på Sild et enkelt eksempel på, at en præst har befattet sig med navigationsundervisning, nemlig føringen *Urban Flor*, som var præst i Morsum 1692–1739. Hans søn, *Martin Richard Flor* (1695–1759) assisterede ham fra 1728. En anden på øen navnkundig navigationslærer var præstesønnen *Gerson Krupp*, hvis fader var den fra Pommern indvandrede *Jacob Cruppius* (1637–1708), som var præst i Kejtum 1670–1708). Gerson skulle have studeret theologi, men valgte som de fleste unge på øen søen i stedet for og sejlede både på Grønland og varmen, indtil han atter slog sig ned på sin fødeø som skoleholder og navigationslærer. Han døde 1753. Det vil føre for vidt at nævne alle de søkyndige skoleholdere, som samtidig gav navigationsundervisning om vinteren, men to skal dog nævnes til sidst, nemlig den dygtige matematiker og landmåler *Jakob Jakobsen*, (f. i Klokris 1739 † 1818), som havde gået på Balthasar Petersens præstegårdsseminarium i Tønder og siden 1766 virkede i Tinnum, og en af hans efterfølgere *Hans Peter Køster*, der både havde eksamen som styrmand og kgl. landmåler og hvis skole i Tinnum blev søgt ikke blot af elever fra hertugdømmet, men også fra det nordlige Jylland. I Schrøders topografi af 1854 omtales den som „en stærkt benyttet navigations-skole”, men i 1870 var den gået ind.

Vi fortsætter nu sydpå til nabøen *Før*. Også her var der befarne lærere og kaptajner, som i vintermånederne, når de fleste søfarende alligevel var hjemme, underviste i navigation. Føringerne har i århundreder faret på havet under dansk, engelsk, hollandsk eller tysk flag og har overalt været anset som særdeles dygtige søfolk. Det var en præst fra Sct. Laurentii, *Richard Petersen Dagebøl*⁵) (1620–78), en meget oplyst og fremskridtsvenlig mand, der gjorde begyndelsen. Han samlede i vinteraftenerne de unge mænd til aftenskole og underviste dem i astronomi, matematik og navigation og fik de gamle kaptajner til at hjælpe sig med det rent praktiske. Undervisningen kostede intet, men eleverne måtte selv sørge for brændsel og skulle love, at de engang, når de var blevet styrmænd eller kaptajner, ville give deres erhvervede lærdom videre. Disse aftenskoler bredte sig, så der snart fandtes én i hver landsby på øen. Den mest kendte blev måske den i *Øvenum*. Her undervistes af *Hay Okkens* og senere *Okke Hinrich Volkerts* (1829–1901). Skolen i *Wyk* oprettedes omkring 1720. I 1796 fik kaptajn *Hinrich Braren* koncession på at drive

en navigationsskole med ret til at udstede certifikater, som skulle have samme gyldighed som de, der blev erhvervet i København. Da Braren i 1799 udnævntes til lods i *Tønning*, flyttede han skolen hertil og drev den i hvert fald til 1826⁶⁾, for der foreligger i privateje et certifikat fra dette år udstedt af Braren. Denne døde 1827, og en kancelliplakat bestemmer, at eksaminatorpladsen i hertugdømmerne skulle overgå til navigationsdirektøren, men ikke destomindre udnævntes Brarens efterfølger, kapteinløjtnant *Middelboe* til eksaminator i hertugdømmerne i 1833. Under treårskrigen flyttede Middelboe skolen fra *Tønning* til *Flensborg*, og efter krigen fortsatte han som eksaminator i Flensborg, hvor han udgav en fortrinlig lærebog, „Håndbog for Navigateuren” (1855). – Skolen i Øvenum opretholdtes til 1870, da Bismarck flyttede den til Altona. Efter preussernes magtovertagelse anerkendtes kun de eksamina, der var taget på statsnavigationsskoler, hvorefter skolen i Wyk⁷⁾ omdannedes til en navigationsforskole, men den gik ind efter få års forløb. Da dampskibsfarten var blevet almindelig og udvandringen til Amerika tog til, sygnede søfarten på vesterhavsøerne hen.

Vejen over havet var velkendt for friserne, og hovedstrømmen gik til USA, det forjættede land. Denne udvandring er siden aldrig standset, og tusinder af mennesker af frisisk afstamning lever den dag i dag hinsides Atlanten – i New York alene flere end på øen Før. Blandt navigationslærerne på Før må ikke glemmes Oluf Braren (1787–1839), der også blev bekendt som maler og først længe efter sin død er blevet fremdraget af en ufortjent glemsel.

På østkysten synes løjtingerne at være gået i spidsen. I sit „Forsøg til en Indlandsrejse” (1763) fortæller den lærde magister Johan Arendt *Dyssel*, at han uden for Aabenrå traf en styrmand, som han tog med op at køre. De kom i snak. Jeg siger: „Det er artigt, her samles trende Styrmand. I er Styrmand til Søes, jeg paa Prædikestolen, og min Kudsk paa Vognen. Han loe deraf og fortalte mig, at han havde lært sin Styrmandskunst i Løit. Min Herre maae herved ikke giøre sig Begreb om en prægtig Bygning og høilærde Professorer, nei med langt mindre Bekostning, og maaske langt større Frugt, underviser en god ærlig Landsbye-Skoleholder i de Videnskaber og den Regning, som dertil hører. Overalt i det Slesvigske oplæres Bønderbørn meget ypperlig i Skrivning og Regning indtil Algebra. Bønderne søger en ære i at lade deres Børn oplære, og det saa meget priseligere, da de uden Øvrigheds Tvang og Anstalt, selv ivrig driver derpaa. Det er de herlige Følger af den lyksalige Frihed, som den Slesvigske Bonde nyder.”

Lærer *J. M. Holdt* i Rugbjerg, som i årenes løb har samlet meget lokalhistorisk stof fra Løjt sogn, har været så venlig at stille nogle notater til disposition, som synes at bekræfte Dyssels oplysninger. I 1777 nævnes i

Løjt en skoleholder, som hed *Hans Carl Hennings*. Da han i kirkebogen også nævnes som styrmand, er det formentlig ham, Dyssel hentyder til. Omkring århundredskiftet nævnes på Løjt en navigationslærer *Jesper Petersen* (1767–1860). Han var født i Barsmark, for til søs i sin ungdom og blev skibsfører, men i 1807 gik det ham omtrent som Terje Vigen. Englænderne tog hans skib; han mistede alt, hvad han ejede og kom ud af sin løbebane. Jesper Petersen rejste da atter hjem til Løjt, hvor han fik bygget et lille hjem i Trinabild og gennem flere år opretholdt livet som navigationslærer. Men tidens skærpede krav medførte, at hans undervisning ikke fandtes tilstrækkelig, og han blev så skoleholder for børnene på Barsø 1818–36. Da han kun fik en pension på 4 rdlr. årligt, levede han meget kummerligt i sin lange alderdom. Han blev 93 år. – Angelboen *Jørgen Jacobsen*⁸⁾ (1778–1855), som i 1821 i Flensborg udgav en beskrivelse af sine eventyrlige og ulykkelige farter til søs, fortæller i sin bog, at han blev uddannet i navigation på Løjt og det skønt Flensborg var nærmere. Ifølge J. M. Holdt nævnes på Løjt i 1804 en navigationslærer *Peter Jørgensen Arnum*, født i Rurup, Branderup sogn, som underviste unge mænd på sin svigerfaders toftbol i Løjt Kirkeby. Da han i 1819 blev skilt fra sin hustru Ingeborg, født Andersen, fik han tilkendt en affindelsessum og måtte medtage de i huset værende *skoleborde* og *bænke*. Peter Arnum kom ulykkeligt af dage i april 1833, idet han fo'r vild i en forrygende snestorm 2. påskedag. Godt et år efter blev levningerne af hans lig fundet ved Avsø.

Navigationsundervisningen på Løjt fortsattes fra omkring 1830 af *Peter Boysen* (1796–1870), som var toftbolsmand og styrmand. Han samlede sine elever på sin ejendom i Løjt Skovby (nu P. Jertrums gård) og sendte dem efter endt uddannelse til styrmandseksamen på navigations-skolen i Tønning. Eksamen blev til 1864 aflagt for en af den danske regering udnævnt eksaminator og to skippere, som udnævntes af magistraten på stedet før prøvens afholdelse efter nærmere anvisning af navigationsdirektøren i København. Denne permanente kommissions sæde var til 1850 Tønning, derpå blev den forlagt til Flensborg. Boysens skole nævnes rosende i en skrivelse fra pastor Matthiesen i Løjt 17. 7. 1840 og der berettes, at hans skole ikke blot søges af unge fra egnen, men også fra det øvrige land og udlandet. Af folketællingen 1845 fremgår, at der da var 22 elever på navigationsskolen i Løjt Skovby. Af dem var 10 fra Nord-slesvig, 4 fra Nordjylland, (nemlig 2 fra Fredericia og 2 helt oppe fra Hals ved Limfjorden), 2 fra Fyn (Assens og Odense), 1 fra København, 1 fra Præstø og 1 helt oppe fra Island. Blandt Boysens mest kendte elever var kaptajn *Hans Bruhn* (1813–1893), hvis erindringer blev udgivet af Historisk Samfund 1957. Heri fortæller han levende om søfarten i de årtier, da Åbenrå-kaptajnerne kunne træffes i flok og følge rundt om i fjerne hav-

ne. Boysens skole er ligeledes omtalt i Gottlieb Japsens afhandling om Åbenrå bys økonomiske historie i „Sønderjyske Aarbøger” 1935 og 43, side 86 og i J. Holdts afhandling „En sømandsfærd for 100 år siden” i samme årbøger 1951, s. 255-291.

I Sønderborg⁹⁾ meddeltes 1770, at forskellige skippere og styrmænd underviste de unge privat, så de blev i stand til at bestå navigationseksamen i København.

Nordborg (med havn i Dyvig) havde i årene 1790–1807 16 skibe hjemmehørende. Skibene gik både til Vestindien og Island. De unge sømænd på Nordals undervistes af *Joachim Friedrich Bruhn* (1752–1822)).

Arnæs¹⁰⁾ ved Slien, som havde sin blomstringstid som søfartsby i årene 1680–1864, da skipperne især sejlede på København og Christiania, havde en navigationsforskoie, som gik ind så sent som i 1894.

Pontoppidans Danske Atlas 1781 nævner to navigationsskoler i Ærøskøbing, som jo hørte med til hertugdømmet indtil 1864.

Marstal, som i århundreder har været en udpræget søfartsby, havde også private navigationsskoler, men deres oprindelse er vanskelig at spore. Dog har man vidnesbyrd om, at der i vinteren 1840 holdtes forberedelseskursus i Marstal til styrmændseksamen, som aspiranterne underkastede sig i Tønning og senere i Flensborg. Ifølge C. T. Høy „Marstals Historie” (1913) forestod to skippere, Rasmus Hansen og Christen Tønnesen, denne undervisning. 1860 oprettede C. Hansen fra Kappel yderligere en forskole og i 1861 bestemte marineministeriet, at navigationseksamen måtte afholdes i Marstal 3 gange årlig, såfremt mindst tre elever var anmeldte. I 1864 ved krigens udbrud måtte C. Hansen fra Kappel på grund af sit tyske sindelag forlade Marstal. Men året før havde skibsfører J. Chr. Jepsen imidlertid også oprettet en skole – grundlaget for den, som nu findes – og kort efter oprettede løjtnant Petersen fra Ærøskøbing og skibsfører Albert Petersen fra Marstal ligeledes en skole, så at byen i nogen tid havde hele tre navigationsskoler.

(fortsættes).

NOTER:

Foruden de i artiklen nævnte kilder er benyttet:

- 1) N. H. Jacobsen: „Skibsfarten i det danske Vadehav”, (København 1937).
- 2) C. Rise Hansen: „Den danske Skibsfart gennem Tiderne” (København 1941).
- 3) Grandjean & Mentze: „Danmark og Havet” (København 1948) bd. II og Bering Liisberg: „Danmarks Søfart og Søhandel” (København 1919) bd. II.
- 4) „Sønderjysk Månedsskrift” 1957, s. 70.
- 5) Leif Ingvorsen (red.): „Vort Hjemland” (Flensborg 1953).
- 6) Egon Petersen: „300 Jahre Wyker Geschichte 1638—1938” (Wyk 1938).
- 7) F. Wolfhagen: „Beschreibung der Stadt Tönning” (Frederiksstad 1838).
- 8) J. Jacobsen: „Beschreibung meiner unglücklichen Seefahrten”. (Flensburg 1821).
- 9) Hjelholt (red.) „Sønderborg Bys Historie,” bd. I, s. 163 (Sønderborg 1960).
- 10) „Jahrbuch des Heimatbundes Angeln,” 1937, s. 25-32.

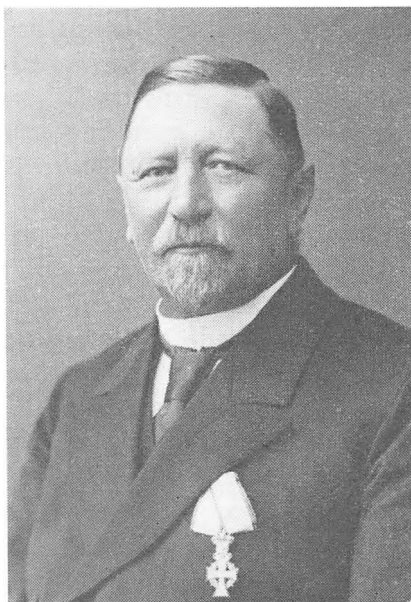
Minder fra sommeren 1920

*Fortalt i et brev af nu afdøde gårdejer Niels Beyer, Hostrup
(12. 3. 1866 - 30. 4. 1942),
dateret Høgsbrogård den 15. november 1920.*

Nogle dage før genforeningsdagen var Haderslev kreds dag samlet til drøftelse af, hvordan det hele skulle ordnes ved Kongens indtog over grænsen. Vi kreds dagsmænd med Refshauge som ordfører skulle modtage Kongen straks ved overskridelsen af grænsen, og senere i Haderslev skulle vi præsenteres for de kongelige. Vi fik så hver et adgangskort, både til Frederikshøj, til Haderslev og til festen på Dybbøl. Men vi skulle selv sørge for, hvordan vi kom der. I disse dage gik der næsten intet tog, der passede, så jeg rejste hjem i den mening, at til Frederikshøj kunne jeg umulig komme. Men til Dybbøl ville jeg dog. Det formede sig heldigvis anderledes. Da jeg kom hjem fra Haderslevrejsen, havde vi besøg af Mads Jensen fra Amerika med kone og børn samt en svigersøn. De havde rejst en tid i Frankrig, Belgien og Italien og set alle slagmarker; især de steder, hvor deres søn, der var med på amerikansk side som løjtnant, havde færdedes. Og nu ville de så til sidst overvære genforeningsfestlighederne og samtidig besøge venner og bekendte herhjemme. Mads Jensen havde lejet en bil i Vejle for 14 dage, og vi slog os så sammen. Han gav fri bilkørsel, og jeg skulle så se at få ham med de steder, hvor mine adgangskort gjaldt.

Herhjemme i Hviding sogn havde vi jo også genforeningsfest, først i kirken og om eftermiddagen i forsamlingshuset. Til kirken var der af Anna Warming, Lundsmark, gift med gårdejer Holm på Samsø, skænket en smuk 7-armet lysestage, og som kirkeældste måtte jeg i menighedens navn frem og udtale vor hjerteligste tak for den smukke gave og den dybe tanke, hvormed den var givet. Hun havde nemlig ved overrækkelsen af gaven udtalt, at hun håbede, at den kunne komme til at lyse over en vågen og troende menighed. I forsamlingshuset om eftermiddagen var jeg ikke med. Jeg måtte straks over middag til Ribe, hvorfra Mads Jensen og jeg så kørte til Haderslev for at være der tidlig nok næste morgen. I Haderslev på hotellet havde vi en morsom oplevelse. Hen på eftermiddagen kom der to biler fra Kolding, grosserer Lavritsen med kone og 6 børn og så en hjemvendt amerikaner, der ville hilse på Mads Jensen, da Lavritsen sidste vinter havde besøgt ham i San Francisco.

Niels Beyer Hostrup.

Ved nu at sidde og samtale om forskellige ting, opdagede vi tre, amerikaneren, Lavritsen og jeg, at vi for 36 år tilbage som 17-årige havde været sammen i 2 år i Vejen og oven i købet været gode venner. Det førte til, at Mads Jensen og jeg blev indbudt til middag hos Lavritsen næste dag, når kongebesøget i Haderslev var forbi.

Næste morgen måtte vi tidlig igang. Vejen fra Haderslev til grænsen var spærret for køretøjer. Kun vi, der havde adgangskort, kunne passere, og på den måde ved stadig at fremvise adgangskortet nåede vi frem til Frederikshøj. Allerede ved Christiansfeld var vejen så fuld af folk og køretøjer, nærmest biler, at det var svært at komme frem. Det sidste stykke gik vi til fods. Hele vejen var som et bølgende menneskehav; ved hver side af vejen, fra Christiansfeld til grænsen, en halv mil stod der 2 rækker hvidklædte piger med blomster. Midten af vejen var helt fuld af folk; også på markerne ved siderne stod folk i 10 meters bredde.

Vi fik opstilling rundt om talerstolen, som var lidt syd for den gamle grænse. Da kongen kom på slaget 9, ridende på den hvide hest, blev der en jubel, og stemningen tog os alle; vi kunne ikke holde tårerne tilbage. Tænk dig, nu var det sket; nu var det virkelighed, som vi havde håbet på og længtes efter i de mange år. Og så at se på Kongen, da han holdt stille og hørte på Refshauges korte, men varme tale, som var en fyndig velkomst. Han var så bevæget, at han kun kunne få nogle få takkeord frem. Så stor og overvældende modtagelse havde han alligevel ikke

ventet. Da han så red nogle få skridt frem, blev alt som udløst, idet han tog den lille pige op til sig på hesten. „Det er, som jeg favner Sønderjylland,” sagde han senere. Da de kongelige alle var kommet igennem, måtte vi se at komme tilbage til Haderslev; men det var ikke nemt. Den halve mil tog over en time til Christiansfeld. Dog nåede vi at komme til Haderslev før indtoget. Jeg stod netop et lille stykke fra Kongen, da han ville bestige den brune hest; og ulykken skete, da den kastede ham af. Vi talte om det, før Kongen kom, at den hest var så vild, så vi frarådede, han skulle ride på den. Hans staldmester havde også advaret ham; men Kongen ville. Han sagde, at det var hans smukkeste hest, og den ville han ride på. Det så uhyggeligt ud, da Kongen faldt. Først troede vi, at han var død, – så hårdt blev han slået til jorden. Der var dødsstilhed i den store forsamling. Men Kongen kom hurtigt på benene igen, og en anden hest var straks parat.

Klokken 2 var vi til repræsentation på Harmonien i Haderslev. Vi kom ind holdvis i en stor sal – ca. 100 ad gangen, så kom de kongelige og hilste på os allesammen. Vi blev alle præsenteret, f. eks. kredsmændene af amtsassessoren. De trykkede os i hånden hver især. Først Kongen, så Dronningen, begge prinser og 2 prinsesser, prins Valdemar og Harald, – samt vistnok 3 hofdamer. Det var en drøj omgang for dem. Men det gør godt for vi andre at trykke kongeligt blod i hånden.

Da det var forbi, og vi havde set os lidt om i Haderslev, kørte Mads Jensen og jeg efter indbydelse til Kolding, hvor vi havde nogle meget fornøjelige timer sammen med de gamle venner. For at være rede til Dybbølturen næste dag, kørte vi allerede samme aften til Ribe. Meget tidligt næste morgen drog vi afsted. Hele Mads Jensens familie var med. Vi var lige herhjemme for at hilse på Else. Vi bestemte, at vi ville være tilbage kl. 7 til middagsmad.

Det, der imponerede dem på Dybbøl, var den mægtige forsamling, og så af talerne greve Schacks tale til Kongen – og Kongens svar. De var begge lige udmærkede, og alle kunne høre det. Vi havde en god plads på Dybbøl – lige ved talerstolen og med front mod kongeestraden. Dybbøl var storartet, men Frederikshøj var det første – det umiddelbare – og derfor det bedste. Hvis du havde været rask nok, skulle du have været med der. Denne oplevelse glemmes aldrig. Som rosinen i pølseenden skal du nu også høre lidt om, hvordan det gik mig, da jeg var med på „Dannebrog”. Hvorfor jeg egentlig blev indbudt, var mig en gåde, og jeg var meget forundret derover. Det var den dag, Kongen var i Ribe og Askov. Vi skulle være på skibet kl. 7 aften, så jeg kunne ikke komme med til festlighederne i Ribe, da jeg skulle afsted med toget om morgenen.

Efter en del genvordigheder i Haderslev (for mit vedkommende var det handskerne. Jeg havde nemlig købt hvide handsker i Ribe, men da

jeg skulle have dem på, var de naturligvis for små. Jeg rev og sled i dem, men ligemeget hjalp det. Selvfølgelig endte det med, at de revnede, og der stod jeg så og måtte ud at købe handsker påny.) Endelig blev vi færdig med vor påklædning. Præcis kl. 7 mødte vi på skibet. Ved landgangsbroen stod der to soldater og præsenterede gevær for os. På skibet blev vi modtaget af chefen. Vi opgav vore navne og blev så præsenteret for skibets officerer, nogle hofdamer og hofkavalerer. Det trak meget længe ud, før de kongelige kom. Klokkeren blev 9.30. Men så varede det heller ikke længe, før tafler begyndte. Spisesalen var lang og smal. Der var kun lige plads til bordet og stolene og så en smal gang bagved, hvor tjenerne kunne færdes. Der var meget smukt, da der på bordet stod meget gammelt arvesølv. De to skænkede guldhorn stod midt på bordet.

Kongen havde biskoppen af Ribe til bords, og Dronningen Kloppenborg Skrumsager, så kom amtmændene og provsterne, og ved den nederste ende de menige mennesker. Da det var blevet så sent, sagde kongen, at tafler vil blive meget kort. Kongen holdt en tale, hvori han takkede for den storartede modtagelse han havde fået. „Og når I nu kommer hjem, hils så alle dem derhjemme og sig tak fra dronningen og mig; og sig til dem, at vi kommer snart igen. Men så kommer vi privat.”

Vi spiste suppe og dyreryg og jordbær med fløde, forskellig slags vin til hver ret. Under hele spisningen havde vi taffelmusik. Alt foregik meget tvangfrit; kongen spøjte og lo med de nærmestsiddende, og vi ved enden af bordet havde det meget gemytligt.

Efter at tafler var hævet, opholdt vi os på dækket endnu 1½ time. Kongen, dronningen og begge prinser samt 3 hofdamer gik rundt og talte med de forskellige. Jeg talte med en hofdame, som spurgte meget om forhold henede fra. Det var frk. Neergård.

Så samledes vi os en del om kongen, der fortalte en del oplevelser fra de sidste dage, og skønt han stadig stod og trak på det dårlige ben, var han vældig oplagt. Der var imidlertid kommet en lille, fattig klædt pige op på skibet. Hun var gennemblødt af regnen og stod og græd. Bare ben havde hun. En af hofdamerne blev hende var, og spurgte, hvad hun ville. „Æ vill snak mæ æ kong”, sagde hun. Hofdamen sagde det til dronningen. Hun gik så hen og tog den lille om halsen og spurgte, hvad hun ville. „Æ vill snak mæ æ kong”, sagde hun igen grædende. Kongen måtte til det. Han bøjede sig ned over barnet, som greb ham om halsen. Vi andre måtte ikke høre det, og hun viskede derfor til kongen, at hendes far var arresteret og bad så mindeligt om kongens hjælp. Kongen måtte love at hjælpe. Før slap hun ham ikke. Så kunne hun løbe glad derfra på sine bare ben op til byen. Dette lille optrin bevægede kongen meget. Han gav hende 10 kr. og sagde bagefter til os: „Det skønneste øjeblik i disse dage var det øjeblik, jeg tog den lille pige op på hesten, og hun knugede sig ind til mig.

Det var, som jeg favnede Sønderjyllands ungdom. Og nu dette med den lille pige. Jeg tror at have vundet ungdommen i Sønderjylland – og så skulle fremtiden være vundet”.

Klokken 12.30 trak de kongelige sig tilbage efter at have sagt farvel til enhver af os. Og så gik hver til sit – glade over den store venlighed, der var vist os. Endnu mere var vi imponeret af kongefamiliens jævne og forstående optræden.

En afskedssang fra Hørup præstegård

Af Urban Schrøder

I de mange år fra 1795 til 1892 havde Hørup sogn på Als kun to præster, idet pastor *Christian Schwensen* i Adsbøl i det først nævnte år udnævntes til sognets præst og i 1846 efterfulgtes i embedet af sin søn, pastor *Christian Carl Schwensen*, der i det sidst nævnte år tog sin afsked i en alder af 81 år. I dette lange tidsrum blev familien Schwensen, der via Bommerlund kro ved Bov kom fra Åbenrå, stærkt knyttet til sognet og egnen. Tilsammen havde fader og søn efterhånden døbt og konfirmeret, viet og begravet hele Hørup sogn. Og gennem giftermål og venskaber var præstefamilien – „den store familie”, som den kaldtes – trådt i personlig forbindelse med flere andre alsiske familier i præstegårde og større bøndergårde – f. eks. med familien Jessen på Maibølgård.

Det er derfor let at forstå, at den yngste pastor Schwensen, som var født i Hørup præstegård og havde haft hele sit virke i sognet, ikke kunne få sig til at forlade det, før han var tvunget dertil af alderen. Det må også have været en stor omvæltning for hans familie, da han endelig tog sin afsked, og dermed både hans endnu levende søskende og hans børn stod overfor opbruddet fra den præstegård, der gennem så mange år havde været familiens hjem og vennernes samlingssted.

Et indtryk heraf får vi gennem en sang, der synes at være skrevet af et af pastor Schwensen familiemedlemmer i tiden kort før hans afsked. Jeg har fundet den skrevet på det hvide blad foran i et eksemplar af „Evangelisk-christelig Psalmebog”, som nu opbevares her i Varnæs, men hvis tidligere ejer har boet i Hørup sogn. Sangen meddeles her med ganske få orthografiske ændringer.

Mel.: Paa Søen, naar den skummer vred.

Saa mangen Vinter gik sin Gang,
og Vaaren atter gryed,
og Blomsterduft og Fuglesang
den hele Jord fornyed,
og Himlen skinned mere blaa,
den bragte Lys i Hjemmet —
blev end en lille Sky derpaa,
den var dog smukt guldblæmmet.

Dog særlig dette elskte Hjem
blev rigt ved Vaarens komme,
thi Minder myldred der jo frem
fra hver en Busk og Blomme,
de talte om de mange Aar
med lyse — tunge Dage,
som denne skjønne Præstegaard
var Hjem foruden Mage!

De talte om den svundne Tid
for længe — længe siden —
da gamle Far, som nu er hvid,
hed „Vips” og var saa liden
som nu den „femte Christian”
histovre i Kauslunde —
de saa ham voxe op til Mand
og vise, hvad han kunde!

Og Tanterne! — ja, tænk jer blot —
var unge, søde Piger,
saa søde — (ja, jeg troer det godt,
at Røgtet sandt her siger) —
at alle Hjerter kom i Fyr
— endog i Flammer mange —
og der var Ungdomsæventyr
i Hørup Haves Gange!

Men ogsaa Vemod hvisker nu
fra Træerne i Lunden,
det rinder os saa tungt i Hu,
at nær er Afskedsstunden;
dog Taaren maa vi standse brat,
thi Trøst der blev os givet
i Mindets dyrebare Skat,
som følger gennem Livet.

Mon det er for dristigt at gætte på, at denne sang er blevet sunget ved pastor Schwensens 81 års fødselsdag den 23. marts 1892, den sidste, han fejrede i sit gamle hjem? Eller har familien endnu engang været samlet i præstegården, før han og hans hustru Marie, der var en datter af provst Stephensen i Broager, hen på sømmeren brød op fra det kære hjem for at leve deres sidste år hos sønnen Jørgen på gården Trudsholm oppe i Jylland? Fødselsdagen har antageligt været sangens anledning. Hvem der er dens forfatter, ved vi heller ikke mere med vished. Muligvis er det et af børnene. Og af dem var der fra begge præstens ægteskaber 4 – nemlig foruden Jørgen endnu en søn, Christian og døtrene Dorothea Sophie og Elise. Men med større sandsynlighed er det dog vist svigersønnen, Dorothea Sophies mand, pastor *Theodor Hansen* i Østrup på Fyn – han havde allerede optrådt som forfatter; og en af slægten har udtalt om ham, at han „skrev vers uden begrænsning”.

Den „gamle far, som nu er hvid”, er pastor Schwensen selv – vi får tilmed hans barndoms kælenavn at vide: „Vips”. Og „femte Christian” i

Kauslunde på Fyn er den gamle præsts oldebarn, det på denne tid endnu spæde drengebarn *Christian Julius Skat*, søn af daværende præst i Kauslunde *Henrik Hoffmeyer* og dennes hustru, Østrup-præstefolkenes datter Inge – med andre ord den senere biskop Hoffmeyer i Aarhus. Hans navn her „femte Christian” hentyder til flere andre Christian'er blandt pastor Schwensens børn og børnebørn.

Men „tanterne”, der engang var „unge, søde piger”, er sværere at identificere. Pastor Schwensen havde på dette tidspunkt endnu to søstre levende – nemlig *Sophie Helene Louise*, der var pastor Holger Fangels hustru i Notmark, og *Chara Sophie*, der var gift med Hans Hinrich Jessen på gården Peberbjerg. Og han havde sine to ovennævnte døtre, af hvilke Elise var gift med ejeren af Store Vejlegård på Sjælland Jørgen Knudsen. Tanterne må være at søge blandt disse fire kvinder – forudsat at Østrup-præsten er sangens forfatter, vel snarest blandt de to først nævnte, den gamle præsts søstre; i så fald passer ordene om dem bedst: at de – „ja, tænk jer blot” – engang, nemlig for længe siden var unge og søde.

Vi ser altså gennem den meddelte sang ind i en alsisk præstefamilies kreds i forrige århundredes sidste halvdel og fornemmer lidt af familietonen og medlemmernes indbyrdes fortrolighed. Vi hører den muntre latter over bordet ved ordene om tanternes ungdomseventyr, men mærker også familiens vemod overfor afskeden med det mangeårige hjem. Og hjemmet på det skønne sted blev snart efter lukket for de mange Schwensen'er. Men en eller anden fra sognet, som nok har stået familien nær, fik sangen fra afskedsfesten i hænde og skrev den ind i sin salmebog – herved er mindet om en afgørende begivenhed bevaret endnu i dag.

Litteratur om Præstefamilien Schwensen i Hørup:

Thomas Jessen: Optegnelser om Familien Jessen tilligemed en Stamtavle for Familien Schwensen, 1909.

Albert Fabritius: Slægten Schwensen fra Aabenraa, 1934.

A. P. Tuxen: Minder fra Tandslet Præstegaard paa Als 1850—1867, i: Sønderjyske Aarbøger 1925, S. 204 f.

En Tak for Oplysninger skylder jeg Godsejer, Civilingeniør, Christian Schwensen, Trudsholm.

Niels Henrik Abel, et matematisk geni af sønderjysk æt

Af Allan Christiansen

Abel-familien, der fostrede et af historiens største matematiske genier, var en gren af „Dynastiet af sønderjyder”, som nordmændene noget foragteligt kaldte den hærskare af borgmestre, rådmænd, fogeder, skrivere og

præster, som det kongelige styre i København i det syttende århundrede lidt efter lidt sendte nordpå for at tage sig af administrationen i Norge.

Disse danske embedsmænd var ikke lige højt ansete; udnævnelserne foregik ofte gennem bekendtskaber og intriger ved hoffet. Ukyndighed i stillingen og uretmæssig udnyttelse af almuen var ikke nogen sjældenhed. Men trods alle sådanne uregelmæssigheder må man vel karakterisere størstedelen af disse tilflyttede embedsmænd som nidkære og samvittighedsfulde administratorer, som efter bedste evne forsøgte at sætte sig ind i vanskelige nye og ukendte forhold.

Til den sidste gruppe hører Abel-slægtens stamfader i Norge, *Mathias Abel* (1620–1664). Sandsynligvis var han handelsmand til at begynde med. Han indvandrede fra Sønderjylland til Trondheim, hvor han slog sig ned og ejede „gård og humlehave”. Han var født i Abild sogn ved Tønder, og med tidens mangel på faste skrivemåder ser det ud til at tilnavnet Abild lidt efter lidt gik over i former som Abbell, Abell og til slut Abel.

Mathias Abel var i nogle år byfoged i Trondheim og var kendt for sin dygtighed og retskaffenhed. Da svenskerne blev fordrevet fra byen i 1658 blev Abel udpeget til kommissariats- og ammunitionsskriver i det Nordenfjældske, der var et af de vigtigste embeder i militæradministrationen i Norge.

Abel giftede sig i 1650 med Karen Rasmusdatter (1633–1712), datter af en anden dansker, Rasmus Hansen, som også havde slået sig ned i Trondheim. De fik 7 børn, og fra disse nedstammer Abel-slægten i Norge.

Denne slægt udviklede sig til en embedsmandsfamilie, og især var der mange af dens medlemmer, der blev præster. Linien ned til Niels Henrik Abel er således:

Mathias Abel (1620–1664) – *Hans Mathiassen Abel* (1654–1723), han var en tid lærer ved Trondheim Katedralskole og senere sognepræst i Tysnes syd for Bergen. Hans søn – *Søren Abel* (1698–1746) blev en velstående købmand og rådmann i Bergen. Hans ældste søn – *Hans Mathias Abel* (1738–1803) tog allerede som 19-årig teologisk embedseksamen ved universitetet i København. Han havde forskellige kald i Norge; fra 1784 til sin død i Gjerstad. Hans eneste søn – *Søren Georg Abel* (1772–1820) var en glimrende begavelse. Han blev student med udmærkelse allerede som 16-årig efter at have gået i Helsingør Latinskole. Som 20-årig, efter at have taget både filosofisk og teologisk embedseksamen, tog han tilbage til Gjerstad, hvor han blev kapellan hos faderen. Han giftede sig med Anne Marie Simonsen (1781–1846), datter af en velstående skibsreder. De fik 6 børn, og nummer to i rækken blev den senere så berømte matematiker *Niels Henrik Abel* (1802–1829).

Han studerede ved det nystiftede Kristiania universitet og blev med ét berømt indenfor den matematiske verden, da han i 1826 udgav sine arbejder over de elleptiske funktioners teori. På en studierejse til Berlin, Wien

og Paris, stiftede han bekendtskab med den tids førende matematikere, og i disse år udarbejdede han den anden af de store teorier, han er blevet kendt for, teorien om løsning af algebraiske ligninger. Da der ikke kunne skaffes ham nogen stilling i Norge, fik han i 1828 tilbudt et professorat ved Berlins universitet. Han nåede dog aldrig at tiltræde denne stilling, idet han bukkede under for tuberkulosen, der efter hans udenlandsrejse havde angrebet ham stedse hyppigere.

I sit kun 26-årige liv nåede Abel en berømmelse, der kan måle sig med historiens største matematikeres. Senere tiders arbejder har vist, hvor højt han ragede op, hans teorier lyser stadig som stjerner på det matematiske firmament.

Fra Øystein Ore: Niels Henrik Abel.

Kammerfru Regenburg og opstandelsen ved hoffet 1834

Af H. F. Petersen

I Sønderj. Månedsskrift 1958 side 169 slutter H. V. G. nogle personalhistoriske oplysninger vedrørende departementschef A. Regenburgs moder, Anna Theodora Barbara Regenburg f. Wetche med bemærkningen: „om R.'s moder også blev hos prinsessen under hendes ulykkelige ægteskab fra 1828 til 1837 med Frederik VII, kan ikke oplyses”.

Hertil kan siges, at der foreligger både trykte og utrykte oplysninger herom – i positiv retning.

Først skal jeg henvise til kammerfru Regenburgs regnskabsbog, hvoraf jeg har gengivet uddrag i Sønderj. Aarbøger 1936, s. 4-5, og hvoraf fremgår, at hun vedblev at være fortroligt knyttet til prinsesse Wilhelmine (1808–91): „min engle prinsesse”, „min engel”, „hertugindeens godhed”. Da Wilhelmine efter skilsmissen indgik nyt ægteskab med hertug Carl af Glycksborg, fulgte fru Regenburg med hende til Kiel og opgav først sin stilling ved oprørets udbrud i 1848, hvorefter hun flyttede til København. Hun døde den 25. juli 1860 under et badeophold i Eilsen ved Bückeberg.

Hun havde haft den allerstørste betydning for Regenburg og var en storartet personlighed. Med rette kunne derfor en ven af huset og Regenburgs ungdomsven, højesteretsassessor Fr. Meyer skrive ved hendes død: „Da jeg sidste gang så din moder, forekom hun mig at se så livlig og kraftfuld ud, at jeg netop kom på den tanke, at du og dine søskende måtte kunne gøre eder håb om i adskillige år endnu at beholde hende hos eder.

Således skulle det nu ikke være, og jeg kan forstå, hvor tungt savnet af denne kærlige gamle moder vil føles i dit hjem. Du har, kære Regenburg, en så stor part at bære af denne verdens ublide og ukærlige sider, du må leve så meget i kamp og strid, at man vil have grund til at ønske dig et kærligt hjem, hvor bitre lidenskaber og trakasserier ikke kendes. Et stort tab har du derfor lidt ved at se døden så brat gribe ind hos eder og på en så smertelig måde formindske eders kreds ved at berøve eder husets patriarkinde.... En trøst må det da være, at hendes bortgang har været hurtig og blid.”

Af særlig interesse er den brevveksling, som kammerfru Regenburg stod i med den tidligere amtmand i Aabenrå, kammerherre Otto Johann von Stemann (1774–1865), under sin tjeneste ved hoffet og da navnlig i 1834 ved prins Frederik(VII)s og prinsesse Wilhelmines separation, som i 1837 førte til skilsmisse. Vel er brevene fra fru Regenburg tilintetgjorte – kammerherren skriver 30. dec. 1857 fra Altona, at han den aften igen har læst hendes breve igennem „førend tilintetgjørelsen” – kun i brudstykker bevarede i kladde, men ved hjælp af Stemanns og frues svar er det muligt så nogenlunde at følge fru R.’s beretning, og desuden få et godt indtryk af venskabet.

16. 7. 1833 skriver kammerherren fra Ranzau:

... Tak, ja ret inderlig tak for den traurige og mig så dybt rystende efterretning om vores konges sygdom. Ved Gud, jeg frygtede alt, delte Deres frygt, men min var så levende, at jeg, fraværende, følte den virkelig usigelige uro: måske han i dette øjeblik ej er mere, og allerede tænkte mig på vejen, hvor jeg så ham sidst. I sådanne øjeblikke føler man først båndet, som binder!...

Gud ske lov! Vel siger jeg og føler jeg: hvad Gud gør, er vel gjort, men for mine øjne havde det været et stort uheld for landet, havde vi mistet Fred: den 6te nu.... Da vores ejegode og ved Gud! kan vi kalde ham stor, nu har kunnet overstå denne sygdom, som er så angribende, så giver jeg mig det håb, at vi kan beholde ham længe – aldrig for længe....

Det var mig kært, gode fru Regenburg, endnu på landevejen at have den fornøjelse at veksle nogle ord med Dem, dog var det så flygtigt, at jeg ikke fik tid til at spørge Deres nabo, hvorledes det havde gefaldet hende i Holsten. Prins Frederik havde jeg den ære at tale et par ord med; det var den første gang jeg havde den ære at forestille mig ham, thi da jeg var i København, var højstsamme beskæftiget med tiltaklen ... Jeg ville så gerne, at prinsen på sådan måde skulle vække håb i hertugdømmerne; det var jo også godt for prinsesse Wilhelmine og glæderigt for kongen!

Tak for de få minutter, jeg kunne tale med Dem! Det har i sandhed været mig en stor glæde: De er den eneste, jeg i al fortrolighed kan ytre

mig til om så meget, der interesserer mig uendelig. I Schleswig er der nok en del nådige frøkener og fruer, der ej kan begribe, at prinsessen ikke har lutter nådige nærmest om sig. Jeg kender væsenet [fru R.] der. Min gode broder er vel en del beskæftiget, dog var også han så god at tilskrive mig udførlig; men den første efterretning kom dog fra Dem.

Vores prinsesse var så god at sige mig nogle venlige – nådige – ord endnu på landevejen, men jeg kender den gode konges hast og turde ikke for tidens skyld vove at sige min tak. Frøken Levetzow forsømte jeg ikke at gøre min Kratzfuss en passant. Dette brev kunne tilnød trykkes, men da det dog ikke er bestemt til pressen, så brænd det!...

Med den i mange år nærrede højagtelse, gode fru Regenburg,
Deres ærbødige Stemann.

Udateret koncept af brev fra kammerfru Regenburg til kammerherreinden:

København, d.

Deres nåde vil ventelig alt være, eller snart blive, af Deres herværende søn eller andre bekendtere underrettet om en særdeles begivenhed her ved hoffet. Jeg kender Dem og ved altså, De agter min tavshed. Kun hvad mig selv angår vil jeg tale om. Det skylder jeg Deres nåde, der har gjort så meget for mig og nu måske kunne være i nogen uro om den, De engang sagde De turde anbefale.

Deres nåde ved, med hvilke forsæt jeg trådte her i tjeneste. Det unge par, i hvis nærhed jeg blev sat, blev snart genstanden for al min stræben og virken. Aldrig glemte jeg i det ydre det høje trin, de stod på, og det lave, jeg af skæbnen var sat på, men hvad hjertets ædleste følelser angår, da blev jeg snart bunden til dem som en moder til hendes børn. Og sandelig uden denne følelse havde det heller ikke været muligt, at gøre hvad jeg har gjort.

Mine foretagender blev af alle parter belønnet med tilfredshed. At jeg har været lykkelig nok til også i denne sidste tid, ved Guds bistand, der lagde mig de rette ord i munden, at vedligeholde og fortjene samme tilfredshed, vil efterfølgende ord af kongen til en af de mænd, som er daglig omkring ham, sige Dem. Ubeskedent ville det være, når jeg selv nedskrev alt hvad den alt så nådige konge her sagde, kuns det sidste af samtalen: „Vi, dronningen og jeg, kan ikke nok takke den gode kammerherreinde Stemann, der sendte os et sådant væsen, en kone, som blev prinsessen til så megen nytte.”

Mine børn er sunde og vel. Snart venter jeg min kære August hjem. Tilgiv, at jeg idag ikke skriver mere; jeg er lidt syg på sjæl og legeme. Anbefal mig Deres kærlige familie.

Beständig henlever jeg med højagtelse og taknemmelighed

Deres nådes hengivne A. T.

Sammesteds ligger et brudstykke af en anden koncept fra hendes hånd: ... til den lykkeligste, hvorpå ikke at lette den sorrig, jeg føler ved alt dette, som er så smerteligt, om vores gode konge, dronning og min fromme, blide prinsesse. Ingen, slet ingen har været således vidende til alt som jeg. Alles fortrolighed havde jeg, ingens ville jeg misbruge. Altså blev denne mig givet, som var lige så angribende på hjerte og forstanden. Jo, når jeg eftertænker alt, så ved jeg ikke selv ret, hvorledes jeg fandt vejen i dette labyrint. De mange rygter, som har beskyldt prinsen for at have brugt håndgribeligheder imod prinsessen, er virkelig ikke sande, men der gives ord og handlinger, som jo nok har kunnet give kongen grund til således at gå frem, som sårer hjertet dybt.

Kammerherre v. Stemann og hans frue svarer hver for sig i et brev, begge dateret 21. marts 1834, fra Ranzau.

Fru v. Stemanns brev lyder således:

Med et par ord må jeg dog takke Dem, min kære gode fru Regenburg, for Deres kære brev af 14. ds. Efter modtagelsen heraf var vi en en særdeles spændt forventning til postens ankomst. Posten medbragte os adskillige efterretninger, dog naturligvis intet med sikkerhed, uden de begivenheder som ligger åbenbare for hele hovedstadens befolkning. Efter de utrolige rygter tør man efter min mening uddrage et hele af det sandsynligste; imidlertid er dette tilstrækkeligt. Man måtte intet hjerte have, når det ikke blødte smertelig ved det foregåede!

Vores gode konges ord, som De var så god at meddele mig, glædede, beroligede og rørte mig i lige grad: jeg var overbevist om Deres bistand, min gode agtede veninde, men undertiden kan for et øjeblik skindet være stærkere end lyset selv! Tanken at være – endogså kun et minut – erindret af vores velsignede konge, i slige øjeblikke – var mig højst velgørende. Gud ved det, at mit hjerte føler med den varmeste deltagelse både for den engel, som det hele angår nærmest, som og for de kære herlige forældre, for hvilke mit hjerte slår så varmt. Disse ædle, sjældent ædle mennesker har dog haft så ubegribelig megen kummer! Stedse håbede jeg, at solen ville dale blidt på deres livslykke.

Finder De, min gode veninde, et passende øjeblik dertil, da bevidn De Deres kære, yndige prinsesse mit hjertes ganske hengivenhed; videre – nemlig til de kære høje forældre – træffes der vel ikke lejlighed ... I disse dage er mig Deres venlige, tro omgang for 6–7 år siden så nærværende i tankerne. Imorgen er det min Julies fødselsdag, og netop den dag, jeg modtog Deres brev, var den 18. marts.

Deres tro veninde

Augusta St:

Ret hilse vi alle den gode Theodora.

(fortsættes i næste nr.)

Et par rettelser til Åbenrå Annaler

Ved benyttelsen af „Åbenrå Annaler” ved Niels Black Hansen har jeg haft brug for et par af de som bilag givne skriftprøver, og i ét tilfælde mener jeg at have fundet en rigtigere tydning end udgiverens; i alt fald vil jeg give min tydning videre til overvejelse og prøvelse. Det drejer sig om den sidste skriftprøve (bilag IV, side 62), hvor udgiveren læser „collega diucius (trykfejl, skal være ’diutius’), ego deditius”, men samtidig udtrykker han i note 120 på side 57 sine tvivl om rigtigheden af denne tydning, især m. h. t. det sidste ord. Mig forekommer det, at der står: „collega *densch*, ego *dudsch*”. De to ord er nemlig skrevet med gotiske bogstaver, ligesom de andre to tyske ord „unser hertzog”. Det passer jo også godt med den kirkelige brug af dansk og tysk i Åbenrå på det tidspunkt: Provst G. Hübschmann brugte altid (plat)tysk, anden-præsten begge sprog, og det er da rimeligt, at der ved den nævnte mindehøjtidelighed er blevet talt både på dansk og tysk.

Samtidig benytter jeg lejligheden til at gøre opmærksom på en trykfejl på side 8 under G. Hübschmann i linie 4 (håndskriftet side 3), som hidtil synes at være undgået opmærksomheden. Der står: „Nunc senes”, som ikke giver nogen mening og heller ikke passer med versemålet. Håndskriftet har da heller ikke ’senes’, men ganske tydeligt ’seneo’, og så er alt i orden. Andre trykfejl har dels udgiveren, dels dr. Th. O. Achelis i sin anmeldelse i Schr. d. Vereins f. Schl.-Holst. Kirchengeschichte, 2, R. XVI, 174 f., gjort opmærksom på, og de er alle noteret i Landsarkivet i Åbenrå.

A. Andersen.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

**Ta' BUKO
til bords...**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/s

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

BUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved M. Møller

HADERSLEV

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/s • VOJENS